

Aydın Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresindeki Mezar Taşları

Gravestones in Aydın Atça Mahmut Ağa Mosque Cemetery

Dr. Öğr. Üyesi Abdül Halim VAROL¹

¹Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bartın
· avarol@bartin.edu.tr · ORCID > 0000-0002-4146-6603

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 06 Mart/March 2025

Kabul Tarihi/Accepted: 09 Eylül/September 2025

Yıl/Year: 2025 | **Sayı – Issue:** 59 | **Sayfa/Pages:** 445-490

Atıf/Cite as: Varol, A. H. "Aydın Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresindeki Mezar Taşları"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59, Aralık 2025: 445-490.

AYDIN ATÇA MAHMUT AĞA CAMİSİ HAZİRESİNDEKİ MEZAR TAŞLARI

ÖZ

Aydın Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresinde, kuzey-güney doğrultusunda üç sıra halinde uzanan 41 mezarda 77 mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan 40'ı baş taşı, 37'si ayak taşıdır. M 1746-1924 tarihleri arasındaki eserlerin çoğunluğu 19. yüzyıla aittir. Eserlerde oyma ve kazıma teknikleri kullanılmıştır. Biri hariç, orijinalinde toprak mezar biçiminde olduğu anlaşılan mezarlara beton malzemeyle çerçevesi ve şahideli mezar görünümü verilmiştir. Mezar taşlarının biçimsel özellikleri dönemin Osmanlı mezar taşlarıyla benzerlik gösterir niteliktedir. Bu durum kavuk, sarık, fes ve hotoz biçimli başlıklar ile kemer, üçgen, bitkisel ve istiridye kabuğu biçimli tepeliklerde de gözlenmektedir. Süslemede bitkisel, geometrik, nesnel ve mimari unsurlar tercih edilmiştir. Bunlardan en çok bitkisel öğelere rastlanırken, 19. yüzyılda Ege Denzine yakın konumda moda haline gelen "cami tasvirli" örnekler, hazirede bu modanın etkisini yansıtmaktadır. Bölge hakkında önemli bilgiler sunan kitabe satırları, salgın hastalıklar ve deprem gibi bölge tarihine ışık tutan toplumsal olayları da içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı mezar taşları, Atça Mahmut Ağa Camisi, Süsleme, Mimari tasvir.

GRAVESTONES IN AYDIN ATÇA MAHMUT AĞA MOSQUE CEMETERY

ABSTRACT

Aydın Atça Mahmut Ağa Mosque Graveyard contains 77 gravestones across 41 graves in three rows, oriented north-south. Of these, 40 are headstones and 37 are footstones, dating from 1746 to 1924, mostly in the 19th century. Carving and scraping techniques are used in the stones. Except for one, the graves, which were originally soil graves, were given the appearance of a grave with a frame and gravestones with concrete material. The stylistic features of the gravestones are similar to the Ottoman gravestones of the period. This is also observed in the quilted turban, tulipant, fez and hotoz-shaped heads, as well as the arch, triangular, vegetal and oyster-shell-shaped heads. Ornamentation includes floral, geometric, object, and architectural elements, with floral designs being the most common. Some gravestones feature "mosque depictions," a 19th-century trend in the Aegean

region. The inscriptions provide historical context, including details about local epidemics and earthquakes, offering insight into the region's history.

Keywords: Ottoman tombstones, Atça Mahmut Ağa Mosque, Ornamentation, Architectural description.

GİRİŞ

Ölüm ve inanç olgularının sentezi olan mezar taşları, Türk kimliğinin binlerce yıllık temsilcileri niteliğindedir. Bu gelenek Osmanlı döneminde din, dil, duygu, estetik kavramlarının bütünleştiği sanat eserleri olarak toplumun aynası olmuştur. Osmanlı mezar taşları, Selçuklu ve Beylikler dönemi örneklerine kıyasla daha sade ve belirgin biçimsel özelliklere sahip olup figüratif unsurlara yer verilmemesi ve ölenin kimliğini yansıtan başlık gibi sembollerin kullanılmasıyla farklılık göstermektedir^[1]. İznik, Bursa ve Edirne’de görülen ilk örnekler^[2], mermerden sanduka şeklinde yapılmış ve üzerlerine ayetlerden oluşan yazı kuşakları işlenmiştir. Ancak, yatan kişinin kimliği ve ölüm tarihine ait kayıtlara yer verilmemiştir. Bundan sona yapılmış olan sandukaların da yine üzerlerinde ayet kuşakları yer alırken sandukaların baş ve ayak alınıklıklarında isim ve ölüm tarihini belirtmiştir^[3]. 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı sanatında hâkim olan Klasik üslubun mezar taşlarına da yansıdığı görülür. Bu dönem mezar taşlarının en belirgin özelliği, ölen kişinin kimliğini yansıtmasıdır. Form ve kitabelerinde yer alan cinsiyet, mezhep, meslek, toplumsal statü, soy bilgisi, ölüm tarihi ve nedeni gibi ayrıntılar sayesinde mezar taşları yalnızca bireysel kimliğe ilişkin veriler sunmakla kalmamakta; aynı zamanda dönemin sosyal, kültürel, dini ve edebî özelliklerini de yansıtarak önemli birer tarihî kaynak niteliği kazanmaktadır.^[4] Geç dönem Osmanlı mezar taşlarında, doğu estetik anlayışından uzaklaşarak batı etkisine yönelme eğiliminin ortaya çıktığı ve bu doğrultuda farklı üslupların benimsendiği görülmektedir. Barok, rokoko ve ampir tarzlarının etkisi mezar taşı süslemelerine de yansımış; kurdelelerle bezenmiş çiçek demetleri ile kâse ve tabaklarda tasvir edilen meyveler gibi motifler, batı sanatının izlerini taşıyan unsurlar olarak dikkat çekmeye başlamıştır^[5]. Yine

[1] Metin Haseki, *Plastik Açısından Türk Mezar Taşları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları 1977), 21.

[2] Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Sanat Bakımından Mezar ve Mezar Taşları ve Karacaahmet Mezarlığı”, *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi* (19-24 Ekim 1959). (Ankara: TTK Basımevi, 1962), 62-64.

[3] Fazıl İsmail Ayanoğlu, “Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitâbeleri”, *Vakaflar Dergisi* 4 1958, 193.

[4] İsmail Yücedağ, *Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları*, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık 2017), 19-20.

[5] Nejat İşcan, *Anadolu Mezartaşları Süslemeciliği*, (Eskişehir: Ülkü matbaası 1980), 43.

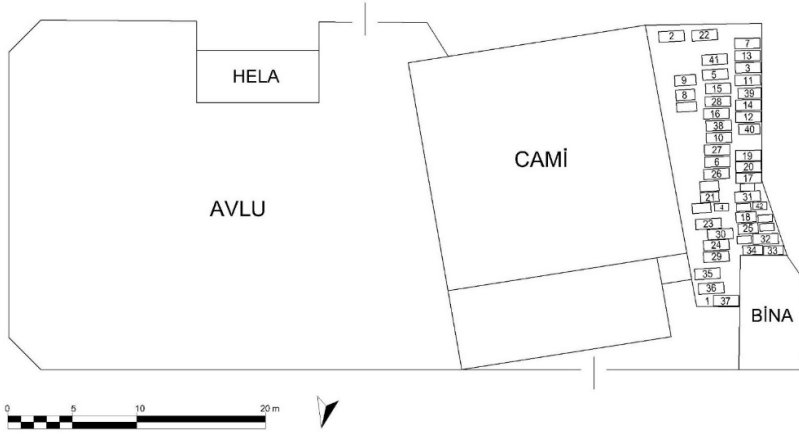
bu dönem erkek mezar taşlarında fes biçimli başlık kullanımı dönemin karakteristik unsurlarından biri olarak belirmektedir.

Osmanlı coğrafyasından günümüze ulaşmış binlerce mezar taşının varlığı bilinmektedir. Bunların bir kısmı, özellikle son yıllarda artan çalışmalar dahilinde yayınlara yansımıştır. Buna rağmen binlercesi literatüre kazandırılmayı beklemektedir. Bu doğrultuda eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak düşüncesiyle Aydın'ın Sultanhisar İlçesine bağlı Atça Mahallesiindeki Mahmut Ağa Camisinin Haziresindeki mezar taşları çalışma kapsamında incelenmiştir. Hazire kapsamıyla sınırlandırılan çalışma için öncelikle resmi izinler alınmış, ardından konuyla ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Atça'ya yönelik çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmekle birlikte bölge tarihini ve mimari eserlerini kısaca anlatan "*Tarihin Işığında Atça*"^[6] adlı kitaptan söz etmek gerekir. Atça Mahmut Ağa Camisi ve haziresine yönelik bir çalışmanın bulunmamasına bağlı olarak yakın coğrafyadaki mezar taşlarını konu edinen yayınlardan sıklıkla istifade edilmiştir. Literatür taramalarının ardından saha çalışmaları gerçekleştirilmiş olup bu aşamada eserlerin ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Sahada toplanan verilerle eserlerin AutoCad programı üzerinden teknik çizimleri gerçekleştirilmiş ardından kitabe okumaları yapılmıştır^[7]. Eserler sistematik katalog düzeni içerisinde tanıtılmıştır. Bu doğrultuda katalogda kimlik, ölüm tarihi, kitabe metni ve ölçüleri tablo içerisinde verilerek, altta bu bilgiler fotoğraf ve çizimle desteklenmiştir. Ardından eserler kendi içlerinde değerlendirilip Osmanlı coğrafyasındaki benzerleriyle karşılaştırılmıştır. Böylelikle çalışmada ulaşılan bulgulardan eserlerin Türk-İslam sanatı içerisindeki önemini ve yerinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

Çarşı Camisi adıyla da bilinen Mahmut Ağa Camisi, Atça'da 10 pafta 948 parsel kayıtlı ve güneyde 126, batıda 109, doğuda 107, kuzeyde 122 sokak ile çevrili konumdadır. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı, kuzey ve güney cepelerinde birer giriş açıklığı bulunan geniş avlunun batısında cami yer almaktadır.

[6] Kenan Kıvrak, *Tarihin Işığında Atça* (İstanbul: Öğretmen Dergisi Yayınları, 2020).

[7] Bu aşamada kıymetli zamanını ve yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Altunmeral'e teşekkür ederim.

Şekil 1. Atça Mahmut Ağa Camisi vaziyet planı

Caminin, kuzey cephesindeki giriş açıklığının üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan doğudakinde “1-Çünkü bu beyt-i şerifi yaptı Osman bin Ulaş(?) 2-Kim hulûs-ı bâl ile bir merd-i nîk-ahlâk idi 3-Hak-teala rahmet ide bunların evladına 4-Kamusı çünkim bularun bende-i müştâk idi 5-(Kapalı) Ka’be-i âşık denildi bu makâmın adını 6-Güyyâ tarihi anun ka’betül-uşşâk idi 6-Fi sene”, batıdaki “1-Yapdı işbu cami-i kim Hacı Mahmud ibtidâ 2-Eyledi Hakkın yolunda cümle emvalin fedâ 3-Nagehan bir zelzele oldu seher vakti heman 4-Zedelendi camiin cüdrân u sakfi ol zamân 5-Var ola Hacı Muhammed himmeti gör neyledi 6-Camii yıkdı mükemmel bir de inşa eyledi 7-Bir garib geldi yazub tarih-i cevher Lâmiü 8-Meşhed ü beyt-i Hudâdır Hacı Mahmud Câmiî sene 1319” yazmaktadır. Batıdaki kitabeden hareketle, Hacı Mahmut tarafından inşa ettirilen caminin^[8] depremde duvarlarının ve çatısının hasar aldığı, sonrasında Hacı Muhammet Ağa tarafından yıktırılarak H 1319’da (M 1903) günümüzdeki haliyle inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Enine dikdörtgen planlı cami dıştan kırma çatı ile örtüldür. Kuzeyde biri sundurma çatılı ve sonradan yapıldığı anlaşılan çifte son cemaat yeri, kuzeybatı köşede minaresi bulunmaktadır. Harime giriş kuzey ve doğu cepheslerdeki giriş açıklıklarıyla sağlanmıştır. Kare kesitli, betonarme malzeme iki kolonun taşıdığı kirişler ve ahşap tavan harimi örtmektedir. Yapının mihrabı ve minberi yenilenmiştir.

[8] Bu caminin vakfiyesi bulunduğu ve M 1745’te inşa edildiği yayınlarda belirtilmiştir. Bkz. Kıvrak, *Tarihin Işığında Atça*, 33.

Şekil 2. Caminin Genel Görünümü

Şekil 3. Harimin Genel Görünümü

Hazire, caminin batı cephesi boyunca uzanan dik yamuk plana sahiptir. Hazirenin doğusunu cami, batısını ve kuzeybatısını betonarme yapılar sınırlandırırken güney ve kuzeydoğusunu avlu duvarı çevrelemektedir. Giriş açıklığı bulunmayan hazirede mezarlar kuzey-güney doğrultusunda üç sıra halinde konumlandırılmıştır. Hazire zemini, sonradan yapıldığı anlaşılan beton malzemeyle kaplanmıştır. Aynı malzemeyle mezarlara çerçeve yapılarak çerçeveli mezar görünümü kazandırılmıştır. Baş ve ayak taşlarının sabitlendiği çerçevelerin içleri çakıl taşlarıyla doldurulmuştur.

Şekil 4. Hazirenin Güneyden Görünümü

Şekil 5. Hazirenin Kuzeyden Görünümü

1. Katalog

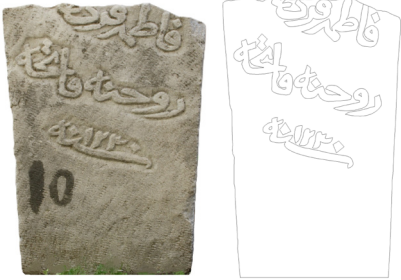

Kat. no: 1	Kimlik: Muhammed Beşe (?)	Tarih: 1746-1747
Kitabe: 1-Muhammed Beşe (?) 2-Ruhun(a) 3-Fatiha sene 1159		
Baş taşı ölçüleri (cm): 28x16x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): -
		

Kat. no: 2	Kimlik: El-hacımahmudoğlu Seyyid Hüseyin oğlu Mehmed	Tarih: 1803-1804
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt 2-Merhum ve mağfur 3-El-Hacımahmudoğlu Seyyid 4-Hüseyin oğlu Mehmed 5-Ruhuna Fatiha 6-Sene 1218		
Baş taşı ölçüleri (cm): 55x24x9		Ayak taşı ölçüleri (cm): 83x21,5x7
		

Kat. no: 3	Kimlik: Acca müderrisi İsmail Efendi	Tarih: 1806-1807
Kitabe: 1-Hüve'l Hâllakû'l-Bâki 2-Ziyaretden murad (d)uadır 3-Bugün bana yarın sanadır 4-Merhum Acca müderrisi 5-İsmail Efendi ruhiçün Fatiha 6-Sene 1221		
Baş taşı ölçüleri (cm): 122x28x8		Ayak taşı ölçüleri (cm): 39x29x3
		

Kat. no: 4	Kimlik: Atcalı el-Hac Mahmud	Tarih: 1807-1808
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt 2-Ya İlahi kıl inayet(?) yerimi dar 3-Eyleme ser(?) köşkümü eyle cennet 4-Yerimi nar eyleme merhum 5-Sahib-ül hayrat Atcalı 6-El-Hac Mahmud ruhuna Fatiha 7-Sene 1222		
Baş taşı ölçüleri (cm): 126,5x29x7		Ayak taşı ölçüleri (cm): 82x29x10
		

Kat. no: 5	Kimlik: Divli Hacıevliya oğlu Hacı Abdurrahman	Tarih: 1813
Kitabe: 1-Sene 1228 2-Hüve'l-Bâkî 3-Merhum ve mağfur 4-Divli (?) Hacıevliya oğlu 5-Hacı Abdurrahman ruhuna 6-Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 107x33,5x8		Ayak taşı ölçüleri (cm): -
		

Kat. no: 6	Kimlik: ... Fatıma Kadın	Tarih: 1814-1815
Kitabe: 1-... Fatıma Kadın 2-Ruhuna Fatiha 3-Sene 1230		
Baş taşı ölçüleri (cm): 47x28x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 60x26,5x7
		

Kat. no: 7	Kimlik: Kassab Mahmudoğlu Hüseyin oğlu Hasan Beşe	Tarih: 1815-1816
Kitabe: 1-Hüve'l-muın 2-Bu merkada her kim iderse dua 3-İde mahşerde şefaata müteba 4-Kassab Mahmudoğlu 5-Hüseyin oğlu merhum 6-Hasan Beşe ruhuna Fatiha 7-Sene 1231		
Baş taşı ölçüleri (cm): 106x29x7		Ayak taşı ölçüleri (cm): -
		

Kat. no: 8	Kimlik: Hacıhüseyinoğlu Hüseyin kerimesi Emir Aişe	Tarih: 1818-1819
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt 2-Hacıhüseyinoğlu 3-Hüseyin kerimesi merhume Emir Aişe 4-Ruhuna Fatiha 5-Sene 1234		
Baş taşı ölçüleri (cm): 54x22x8		Ayak taşı ölçüleri (cm): -
		

Kat. no: 9	Kimlik: Hacıpehlivanoğlu kerimesi Ümm Gülsün	Tarih: 1814-1824
Kitabe: 1-Hüve'l Hâllakû'l-Bâkî 2-İlahi kıl inayet yerimi dar eyleme yerimi 3-Eyle cennet nar eyleme Hacıpehlivanoğlu 4-... kerimesi Ümm Gülsün(?) ruhuna Fatiha 5-123?		
Baş taşı ölçüleri (cm): 94x39x3		Ayak taşı ölçüleri (cm): 108x28x9
		

Kat. no: 10	Kimlik: Hacımahmud-zâde Seyyid Hacı Hüseyin Ağa	Tarih: 14 Temmuz 1828
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî 2-Müeyesser oldu bana şehadet 3-İlahi sen nasib eyle saadet 4-Bulam taki Resulünden şefaât 5-Hacımahmud-zâde Seyyid 6-Hacı Hüseyin Ağa ruhuna 7-Fatiha sene 1244 8-Gurrei m (muharrem)		
Baş taşı ölçüleri (cm): 126x31x8,5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 75x37x8
		

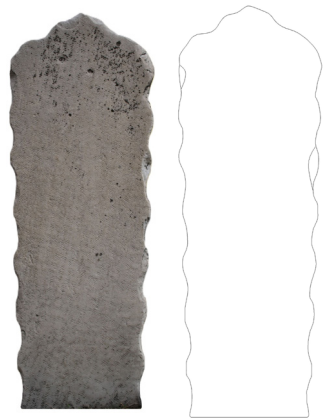
Kat. no: 11	Kimlik: Hacımahmud-zâde Hüseyin Ağa	Tarih: 1834-1835
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sene 1250 2-Kim ki beni merhametle yâd ide 3-Dü cihanda anı Hüda şad ide 4-Hacımahmud-zâde Hüseyin Ağa 5-...		
Baş taşı ölçüleri (cm): 61x28x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 52x19x6
		

Kat. no: 12	Kimlik: -	Tarih: 1836-1837
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî 12-Sene 1252		
Baş taşı ölçüleri (cm): 146x32,5x10		Ayak taşı ölçüleri (cm): 114x31x7
Çerçeve mezar ölçüleri (cm) Uzun kenar: 170 Kısa kenar: 55 Yükseklik: 20		
		

Kat. no: 13	Kimlik: Hacımahmud-zâde Ali Ağa kerimesi Şerife Fatıma	Tarih: 1838-1839
Kitabe: 1-Âh mevt sene 1254 2-Tıflı bir taze habibe nagehan 3-Bağ-ı firdevse ucub gitdi revan(?) 4-Hacımahmud-zâde Ali Ağa kerimesi 5-Şerife Fatıma ruhuna 6-...		
Baş taşı ölçüleri (cm): 71x28,5x3		Ayak taşı ölçüleri (cm): 67,5x31,5x4

Kat. no: 14	Kimlik: El-Hacımahmud-zâde Hacı Hüseyin Ağa kerimesi Aişe Şerife	Tarih: 1838-1839
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt sene 1254 2-Müeyesser oldu bana şhadet 3-İlahi sen nasib eyle saadet 4-El-hacımahmud-zâde 5-Hacı Hüseyin Ağa kerimesi 6-Merhume Aişe Şerife 7-Ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 106x22,5x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 82x30x5

Kat. no: 15	Kimlik: Müftü Efendi halilesi Hacışeyh-zâde el-Hac İbrahim kerimesi Şerife Fatma	Tarih: 1838-1839
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sene 1254 2-Emr itdi Huda eyledi ferman 3-İrişdi veba virmedi aman 4-Müftü Efendi halilesi Hacı 5-Şeyh-zâde el-Hac İbrahim 6-Kerimesi merhume Şerife Fatma 7-Ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 97x33,5x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 51x34x7
		

Kat. no: 16	Kimlik: Çelebimollaoglu Ali Ağa kerimesi Aişe Hatun	Tarih: 1839-1840
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt sene 1255 2-Ahla kılarak gençliğime doymadım 3-Hasreta fani cihanda murada irmedim 4-Çelebimollaoglu 5-Ali Ağanın kerimesi 6-Aişe Hatunun 7-Ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 77xx28x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 88x30x5
		

Kat. no: 17	Kimlik: Emir Hacı Mahmut Ağa'nın kerimesi Emine Hanım	Tarih: 1840-1841
Kitabe: 1-Sene 1256 Ya Rahim 2-İlahi ravzai-i cinan eyle makam 3-Emir Hacı Mahmut 4-Ağanın kerimesi 5-Emine Hanımın 6-Ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 101x29x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 55x23,5x5

Kat. no: 18	Kimlik: Hacımahmudoğlu Ali Ağa'nın zevcesi Hamide	Tarih: 1847-1848
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sene 1264 2-Kim ki beni rahmetle yâd ide 3-İki cihanda anı Huda şad ide 4-Hacımahmudoğlu Ali 5-Ağanın zevcesi merhume 6-Hamide ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 133x37x4		Ayak taşı ölçüleri (cm): 43x19,5x5

Kat. no: 19	Kimlik: Kadıköylü Himmet Ağa'nın mahdumu Ahmed	Tarih: 15 Haziran 1855
<p>Kitabe: 1-Hüve'l-Bâki sene 1271 fi 29 n (Ramazan) 2-Şahbazım bâl açub dar-ı bekaya ittifak 3-Can atub bağ-ı cinana eyledi azm-i yarak 4-Nahl-i bağın taze yavrum gitdi ah 5-Hasreta ... .. bekâ el-fırak ah el-fırak 6-Valih ü hayretde kaldı pederi hem maderi 7-İzari(?) soldu bilmem doldu peymanesi 8-Kur u kazım(?) kudret hakkıyla civan bu haleti 9-Ahmed ma'sumla oldu ramazan sefareti 10-Merhum ve mağfur Kadıköylü Himmet Ağanın 11-Mahdumu Ahmedin ruhiçün Fatiha</p>		
Baş taşı ölçüleri (cm): 91x28x6,5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 72x24x3,5
		

Kat. no: 20	Kimlik: Ağçalar Hanedanından Molla Efendi kerimesi Şermin SadeF	Tarih: Kasım/ Aralık 1855
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî 2-Koyub bu fena darı eyledim rihlet 3-Geçme tarikdan bana bakub elbet 4-Efendinin zevce... 5-Karyesi Ağçalar hanedanından Molla Efendi kerimesi merhume 6-Zahide-i şerife Şermin SadeF Hanım ruhuna Fatiha sene 1272 ra (rebiülevvel)		
Baş taşı ölçüleri (cm): 86x28x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 83x28,5x7,5
		

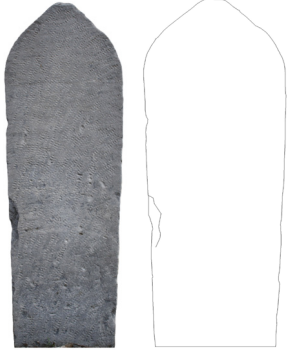
Kat. no: 21	Kimlik: Hacımahmudağa-zâde Ali Ağa'nın ehli Şeref Fatma Kadın	Tarih: 4 Temmuz 1856
Kitabe: 1-Hüve'l-Hayy 1 zilkade sene 1272 2-Müeyesser oldu bana şehadet 3-İlahi sen nasib eyle saadet 4-Hacımahmudağa 5-Zâde Ali Ağanın ehli 6-Şeref Fatma Kadın ruhuna 7-Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 161x34x3		Ayak taşı ölçüleri (cm): 56x38,5x5
		

Kat. no: 22	Kimlik: Müftü Efendi halilesi Hacışeyh-zâde Hacı Ahmed kerimesi Emine	Tarih: 1858-1859
Kitabe: 1-Hüve'l-Hayy Sene 1275 2-İlahi ravza-i cinan eyle makamın 3-Müftü Efendi halilesi Hacı 4-Şeyh-zâde Hacı Ahmed kerimesi 5-... Emine(?) ruhuna		
Baş taşı ölçüleri (cm): 82x25,5x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): -
		

Kat. no: 23	Kimlik: ...	Tarih: 13 Temmuz 1861
Kitabe: 1-Fi 15 Muharrem sene 78 2-Hüve'l-Hayyüllezi emrin o Yezal(?) 3-Ol dem inayet ba zahur minnet ... bi Hak 4-... 5-... 6-Akıbet eyledi mevt şarabın nuş ancak 7-... 8-... 9-...		
Baş taşı ölçüleri (cm): 119x31x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 97x31x6,5
		

Kat. no: 24	Kimlik: Hacımahmud-zâde Hacı Hüseyin Ağa'nın oğlu Hacı Ali Ağa	Tarih: 1869-1870
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî 2-... 3-... 4-... 5-... 6-Hacımahmud-zâde Hacı Hüseyin 7-Ağanın oğlu Hacı Ali Ağa el-Fatiha 8-Sene 1286		
Baş taşı ölçüleri (cm): 106x32x11,5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 59x32x6
		

Kat. no: 25	Kimlik: Hacıalioğlu Hacı Mehmed'in kerimesi Hamide	Tarih: 1872-1873
Kitabe: 1-Hüve'l-Hayy sene 1289 2-Hacıalioğlu Hacı 3-Mehmedin kerimesi Hamide 4-Ruhuna Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 59x25.5x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 52x23x4
		

Kat. no: 26	Kimlik: Hacımahmud-zâde Ali Bey'in mahdumu Mustafa	Tarih: 1872-1873
Kitabe: 1-Sene 1289 2-Hacımahmud-zâde 3-Ali Beyin mahdumu 4-Mustafa ruhuna 5-Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 78x19x4		Ayak taşı ölçüleri (cm): 68x23,5x5,5
		

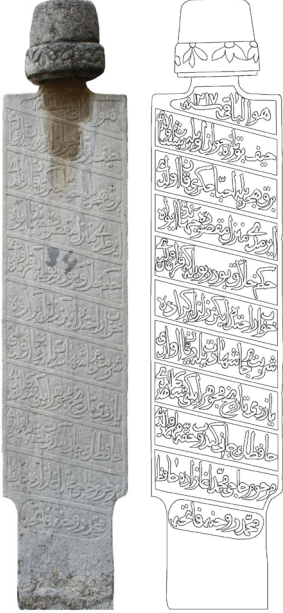
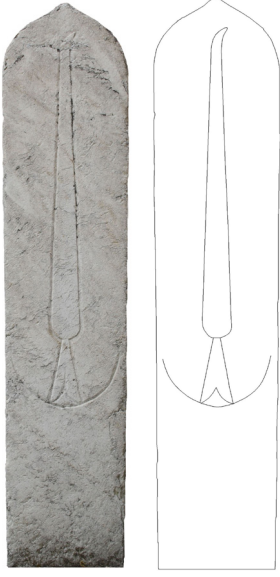
Kat. no: 27	Kimlik: Atçalı Hacımahmud-zâde Hacı Ali Ağa zevcesi Emir Aişe binti Hacı İsmail	Tarih: 1878
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâki Sene 1295 2-Masivadan el çeküb menzil-i ukba eyledi 3-Kıldı emri hat-me taat terki dünya eyledi 4-Bu âlemde bulmadı zerrece derdine deva 5-Arz idüb mekânın(i) firdevs-i a'lâ eyledi 6-Atçalı Hacımahmud-zâde Hacı Ali Ağa 7-Zevcesi Emir Aişe binti Hacı İsmail 8-(Ruhuna) Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 105x33x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 81x30x4
		

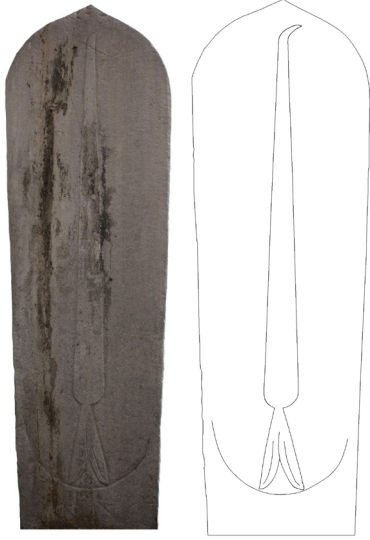
Kat. no: 28	Kimlik: Osman-zâde Mehmed Raşid bin Ömer Tahir	Tarih: 1785-1881
Kitabe: 1-Hüve'l Hâllakû'l-Bâki 2-Ben idüb dar-ı bekaya rihleti 3-Bırakdım valideyne firkatı 4-Kabrim ziyaret eyleyen ihvanımız 5-Okusunlar ruhuma kulhuvallahu ayeti 6-Merhum ve mağfur Osman-7-Zâde Mehmed Raşid bin Ömer Tahir 8-Ruhiçün el-Fatiha 9-Sene 12(?)(?)		
Baş taşı ölçüleri (cm): 132x33,5x17		Ayak taşı ölçüleri (cm): 111x28,5x12
		

Kat. no: 29	Kimlik: Hacımahmud-zâde Ali Bey	Tarih: 1894-1895
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâki sene 1312 2-Ya İlahi gelmişim divanına rahm et bana 3-Meskenim kıl lütfun ile cennet ya Rab bana 4-Çün ecel geldi erişdi eyledi mahv u heba 5-Razyım el hüküm-ü lillah bu imiş emr-i Hüda 6-Hacımahmud-zâde merhum 7-Ve mağfurlehu Ali Bey		
Baş taşı ölçüleri (cm): 97x28,5x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 78,5x29x7
		

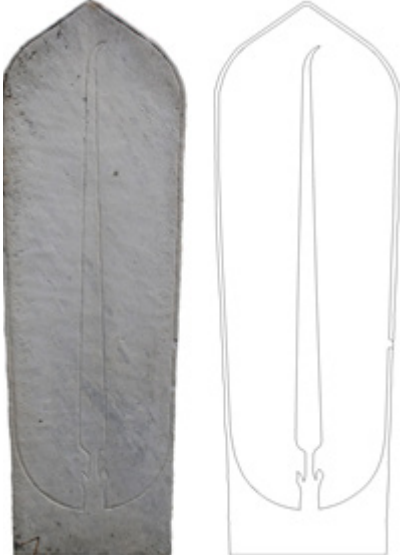
Kat. no: 30	Kimlik: Alibey-zâde Ali	Tarih: 1897-1898
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sen 1315 2-Feleğîn tir-i cefası ecelin sa'ikası 3-Nice bin haneleri yıkdı da viran itdi 4-Yine eyvah yine bir serv-i hıraman boyu 5-Ecelin bad-ı esib mahv u perişan itdi 6-Henüz irmiş idi on beş yaşına hayfa 7-Kara toprak alub aguşuna nihan itdi 8-Ah dedim bitdi mücevherle bu tarih nuru 9-Ceberuta Ali Bey kuş gibi tayran itdi 10-Merhum ve mağfurlehu Alibey-zâde Ali 11-Beyin ruhiçün Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 115x27x8,5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 83x32x3
		

Kat. no: 31	Kimlik: Hacıalığa-zâde Mustafa kerimesi Hanım	Tarih: 1898-1899
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî ... .. gamdır 2-Bu hali ... akıbet ... 3-... 4-... 5-... 6-... Hacıalığa-zâde Mustafa kerimesi ... 7-Hanım ruhuna Fatiha sene 1316		
Baş taşı ölçüleri (cm): 78x27,5x4		Ayak taşı ölçüleri (cm): 75x25x4
		

Kat. no: 32	Kimlik: Hacımuhammedağa-zâde hafız Muhammed	Tarih: 1899-1900
<p>Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sene 1317 2-Hayf bu taze civan öyle perişan oldu 3-Berk-i hırc ile ehibba ciğeri kan oldu 4-İrmedi menzil maksuda cihanda eyvah 5-Hüküm-i Hallâk budur böyleki ferman oldu 6-Hab-ı rahatda iken zelzele-i kübrada 7-Şerbet cam-ı şehadetiyle reyyan oldu 8-Yazdı tarih-i mücevher iki şahid geldi 9-Hafızın canı gezüb Hakka mihman oldu 10-Merhum Hacımuhammedağa-zâde hafız 11-Muhammed ruhuna Fatiha</p>		
Baş taşı ölçüleri (cm): 143x30,5x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 129x27x3
		

Kat. no: 33	Kimlik: Hacımuhammedağa-zâde Ali Efendi	Tarih: 1901-1902
<p>Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî sene 1319 2-Latif bir gül iken ah açılmadan soldu 3-Libası ye's eyle pinhan-ı zir-i hâk oldu 4-Bahar-ı ömrine irmeden esti bad-ı hazan 5-Düşürdi gonca ve evrakını türaba heman 6-Çehar yar ile tarihi nur-ı tam geldi 7-Ali Efendi varub hurilerle şad oldu 8-Hacımuhammedağa-zâde merhum Ali Efendinin 9-Ruhuna Fatiha</p>		
Baş taşı ölçüleri (cm): 104x27,5x5,5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 99x30x3
		

Kat. no: 34	Kimlik: Hacışeyh-zâde hafız Hacı Ahmed Efendinin kerimesi Gül Hanım	Tarih: 3 Eylül 1906
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî fi 1324 fi 14 Receb-i şerif 2-Hayf bu taze gelin derd ile nalan olur mu 3-Veremin illeti ile ciğeri kan oldu 4-İtmedi derdine derman hakiman zaman 5-Hükm-ü Halllâk budur böyle ki ferman oldu 6-Hacışeyh-zâde hafız Hacı Ahmed Efendinin 7-Kerimesi merhume ve mağfure Gül 8-Hanımın ruhiçün el-Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 136x36x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 151x32x6

Kat. no: 35	Kimlik: Hacıaliğa-zâde Hacı Mehmed Ağa	Tarih: 1906-1907
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt sene 1324 2-Mal bir seylabdır dünya has ü haşakdır 3-Hatır-ı zahid anın alayışinden pakdır 4-Ateş asa o serkeş kıl tevazzu su gibi 5-Ahir ey gafil yerin elbetde hakdır 6-Ruksenin(?) maraz ilişdi (?) dünyada ev gibi 7-Makberim mihman-nevaz u arif-i bi-pakdır 8-Sahib-ül hayrat vel-hasenat 9-Hacıaliğa-zâde merhum Hacı 10-Mehmed Ağanın ruhiçün 11-(Fatiha)		
Baş taşı ölçüleri (cm): 106x28x7		Ayak taşı ölçüleri (cm): 110,5x32,5x6
		

Kat. no: 36	Kimlik: Hacımahmud-zâde Hacı Mehmed Ağa mahdumu Hacı Hüseyin	Tarih: 1911
Kitabe: 1-Âh mine'l-mevt sene 1329 2-Masivadan el çeküb ukbaya rihlet eyledi 3-Emri Hakka kıldı ta'at terk eyledi 4-Bu cihanda derdine asla bir deva bulmadı 5-Arzu kılub meskenin firdevs-i a'lâ eyledi 6-Hacımahmud-zâde Hacı Mehmed Ağa 7-Mahdumu Hacı Hüseyin ruhuna Fatiha		
Baş taş ölçüleri (cm): 113x31x7		Ayak taş ölçüleri (cm): 98x29,5x4,5
		

Kat. no: 37	Kimlik: Hacıaliğa-zâde Hacı Mustafa	Tarih: 1924
Kitabe: 1-Allah Bâki 2-Hacıali 3-Ağa-zâde 4-Hacı 5-Mustafa 6-Ö-1924 7-Ruhuna 8-Fatiha		
Baş taş ölçüleri (cm): 78x32x3,5		Ayak taş ölçüleri (cm): 76,5x28x4
		

Kat. no: 38	Kimlik: Hacımahmud-zâde Hacı Hüseyin Ağanın	Tarih: -
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâki 2-Beni kıl mağfiret ey Rabbi Yazdan 3-Bi Hakk-ı arşı a'zam nur-ı Kuran 4-Gelüb kabrim ziyaret iden ihvan 5-İde ruhuma Fatiha ihsan 6-Hacımahmud-zâde Hacı Hüseyin Ağanın 7-... Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 122x27,5x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 86x41x5
		

Kat. no: 39	Kimlik: Emin Müftü Efendi zevcesi Şerife Aişe Molla	Tarih: -
Kitabe: 1-Hüve'l-Hayyü'l-Bâki 2-İlahi ravza-i cinan eyle makam 3-Emin Müftü Efendi 4-Zevcesi merhume Şerife Aişe 5-Molla ruhiçün Fatiha		
Baş taşı ölçüleri (cm): 96x33x4		Ayak taşı ölçüleri (cm): 51x31,5x4
		

Kat. no: 40	Kimlik: Kadı-zâde es-seyyid İsmail Reşid Efendi'nin mahdumu Ali Rıza Efendi	Tarih: -
Kitabe: 1-Hüve'l-Bâkî 2-Nevcivan iken eyledim rihleti dar-ı beka 3-Hüdaya ide şefa'at habibin bana 4-Medine seyyidi şehriden eşref-i kudat-ı 5-Kiramdan Kadı-zâde es-seyyid İsmail Reşid 6-Efendinin mahdumu mürg aşıyan 7-Cennet mekân Ali Rıza Efendi ruhuna		
Baş taşı ölçüleri (cm): 95x30x6		Ayak taşı ölçüleri (cm): 96x21,5x8
		

Kat. no: 41	Tarih: -	Kat. no: 42	Tarih: -
Kitabe: -		Kitabe: -	
Ayak taşı ölçüleri (cm): 68x29x5		Ayak taşı ölçüleri (cm): 54x27x6	
			

2. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Çalışma kapsamında Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresinde 49 mezar tespit edilmiştir. Ancak 8 mezar ve bu mezarlara ait 13 mezar taşı, kayrak olarak adlandırılan taş malzemeli ve kitabesiz olmasının yanı sıra biçim ve üslup özelliği bulunmaması nedeniyle çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca aynı şekilde biçim özelliğini kaybetmiş, hazirenin kuzeybatı köşesinde yığılı vaziyetteki 8 mezar taşı parçası da kataloğa dâhil edilememiştir^[9]. Bu bağlamda katalogta, 41 mezardaki 40'ı baş taşı 37'si ayak taşı toplam 77 mezar taşı incelenmiştir. Eserlerden 1'i 18. yüzyıl, 31'i 19. yüzyıl, 5'i 20. yüzyıla aittir. 5 eserde tarih tespit edilememiştir. 20. yüzyıla ait eserlerden Kat. no 36 Cumhuriyet dönemine (M 1924) tarihlidir. Mezarlardan 19'u erkeklere, 17'si kadınlara aittir; 6'sında cinsiyet belirlenememiştir (Tablo 1).

2.1. Teknik ve Biçim

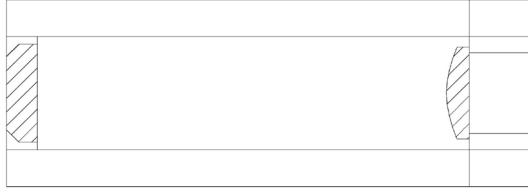
Mezar taşlarında kalite farklılığı bulunmakla birlikte malzeme olarak mermer kullanılmıştır. Kitabe satırlarında ve süslemede kullanılan oyma tekniği 59 eserde, sadece süslemede kullanılan kazıma tekniği 28 eserde görülmektedir. Eserlerin ölçüleri değerlendirildiğinde, baş taşlarında yükseklik 28-161 cm arasında değişmekte olup ortalaması 99 cm'dir. Gövde yüzeyindeki orta hiza genişlikleri 16-39 cm arasında değişirken ortalaması 29 cm'dir. Gövde kalınlık ölçüsü 3-17 cm arasında değişkenlik gösterirken ortalaması 6,25 cm'dir. Ayak taşlarında yükseklik 11-151 cm arasındayken ortalaması 75,33 cm'dir. Gövde yüzeyindeki orta hiza genişlikleri 19-41 cm arasındadır ve ortalaması 28,72 cm'dir. Gövde kalınlık ölçüsü 3-12 cm arasında değişmekle birlikte ortalaması 5,60 cm'dir. Günümüzde eserlerin büyük bölümünün etek kısmının toprak altında kalmış olması nedeniyle yükseklik ölçülerinin mutlak doğruluk içermemesi doğal bir durumdur. Dolayısıyla bu durumdan gövde orta hiza genişliği de etkilenmektedir.

Hazirede tespit edilen 49 mezardan biri hariç tamamı beton malzeme ile sonradan yapıldığı anlaşılan çerçeveli ve şahideli mezar biçimindedir. Orijinal çerçeveli ve şahideli mezar biçimini koruyan Kat. no 12, doğudaki kısa kenar taşı ile kuzey ve güneydeki uzun kenar taşlarından oluşmaktadır. Demir kenetler ile bağlanan bu kenar taşlarından batıdaki, baş taşının etek kısmının kenarlara doğru genişlemesiyle oluşturulmuştur.

[9] Bu grup içerisinde bulunmakla birlikte diğerlerine nazaran biçimini ve kitabesini kısmen koruyabilmiş olan Kat. no 1 katalog içerisinde tanıtılmıştır.

Şekil 6. Kat. no 12'nin genel görünümü

Şekil 7. Kat. no 12 mezarın planı

Mezar taşlarında etekten gövdeye geçişte düz hatlı kenarlar 51 eserde^[10], iç bükey kavisli kenarlar 6 eserde^[11] tercih edilmiştir. 21 mezar taşında çeşitli nedenlerden dolayı etek biçimi tespit edilememiştir. Gövde kenarları eserlerin 55'inde^[12] yukarı doğru genişlerken, 22'sinde^[13] birbirine paralel hatla yükselmektedir.

Gövde yatay kesitleri dikdörtgen prizma biçimli ve ön yüz itibarıyla dikdörtgen olup sırta farklılık gösterenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ön yüz itibarıyla dikdörtgen olup sırta farklılık gösterenler ise basık kemer yaylı, iç bükey kavisli-düz hatlı, pahlı kenarlı-düz hatlı biçimlere ayrılmaktadır. Eserlerden 40'ında^[14] görülen dikdörtgen plaka biçimi en sık tercih edilen olurken bu biçimin kullanıldığı eserlerin 22'si ayak, 18'i baş taşıdır. Pahlı kenarlı-düz hatla sonlanan 23 eserin^[15] 14'ü baş 6'sı ayak taşıdır. Basık kemer yaylı hatla sonlanan 9 eserden biri hariç tamamının ayak taşı, iç bükey kavisli-düz hatla sonlanan 5 eserin^[17] ise tamamının ise baş taşı olduğu görülmektedir.

[10] Kat no 2b, 6ba, 8b, 9ba, 11a, 12ba, 13a, 14ba, 15ba, 16b, 17ba, 18ba, 19a, 20a, 21ba, 22ba, 23a, 24b, 25-27ba, 30ba, 31ba, 32a, 33-36ba, 37b, 39ba, 40a, 41a.

[11] Kat no 3b, 4b, 5a, 19b, 28b, 32b.

[12] Kat no 2a, 3a, 4a, 6ba, 9ba, 10a, 11ba, 12-18ba, 19a, 20a, 21ba, 22b, 24a, 25ba, 26a, 27ba, 28-30a, 31ba, 32a, 33a, 34ba, 35a, 36a, 37-39ba, 40-42a.

[13] Kat no 1-5b, 7b, 8b, 10b, 19b, 20b, 23ba, 24b, 26b, 28-30b, 32b, 33b, 35b, 36b, 40b.

[14] Kat no 1b, 2a, 3a, 6b, 9b, 11a, 13ba, 14ba, 16-18ba, 19a, 20a, 21ba, 22b, 23a, 25ba, 26b, 27ba, 30a, 31ba, 33a, 34b, 37ba, 38b, 39ba, 40-42a.

[15] Kat no 3b, 4ba, 5b, 6a, 8b, 9a, 10a, 12b, 23b, 24b, 28a, 29b, 30b, 33b, 35b, 36ba, 38a, 40b.

[16] Kat no 11b, 12a, 15a, 24a, 26a, 29a, 32a, 34a, 35a.

[17] Kat no 2b, 7b, 10b, 19b, 28b.

Dikdörtgen prizma (Kat. no 2b)	Pahlı kenarlı-düz hatlı (Kat. no 4b)	Basık kemer yaylı (Kat. no 11b)	İçbükey kavisli-düz hatlı (Kat. no 7b)

Şekil 8. Gövde yatay kesiti örnekleri

2.2. Başlıklar ve Tepelikler

Mezar taşlarında görülen başlık tipleri erkek mezar taşlarında kavuk, sarık ve fes biçimli, kadın mezar taşlarında hotoz biçimli olarak çeşitlenmektedir. Ayrıca mezar taşlarının gövdelerinin kırılması ya da başlıkların yok olması nedeniyle 9 eserde^[18] biçim tespiti yapılamamıştır.

Hazirede kavuk biçimli başlığa sahip 2 eser^[19] bulunmaktadır. Bu başlık tipi, içte bir bölümü görünen kavuk biçimli başlık ve altta eksene doğru kavis yapan sarık kısmından oluşmaktadır. Eserlerden Kat. no 23'te M 1861 tarihi tespit edilmiştir. Kat no 40'ın kitabesinde yer alan “eşref-i kudat-ı kiramdan” ifadesi kadınlık mesleğine işaret etmektedir. Bu tipin benzerleri Edirne'de M 1771-1840 arasına ait ve katiplikle ilgili mesleklerin yer aldığı 15 eserde, Kosova İpek, Priştine ile Makedonya Velez ve Üsküp'te M 1822-1833 arasına ait ve defterdar mesleğinin de yer aldığı 4 eserde, İstanbul'da M 1740-1852 arasına ait çeşitli kamu mesleklerinin bulunduğu 30 eserde yer almaktadır.^[20] Bu tipteki başlıkları Halit Çal “a-Çubuklu Başlıklı, Kısa Sarıklı Kavuklar” olarak tanımlamış ve genellikle orta dereceli memurların kullandığını ifade etmiştir.^[21] Hans Peter Laquer “F tipi: Kâti-bi F-V” olarak adlandırmış ve genellikle hizmetlilerin kullandığını belirtmiştir.^[22] Bu bağlamda Kat. no 40'da yer alan “eşref-i kudat-ı kiramdan” ifadesi belirtilen meslek grupları ile paralellik göstermektedir.

[18] Kat. no 1b, 2b, 3b, 6b, 7b, 8b, 16b, 18a, 28b.

[19] Kat. no 23, 40.

[20] Ayşegül Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 461-465; Mücella Özkan, *Makedonya ve Kosova'daki Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 39-46; Oktay Gündoğdu, “Üsküdar-Ahmediyeye Külliyesi Haziresi Mezar Taşları Başlık Tipolojisi”, *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi* 6 (Kasım 2014), 35-36.

[21] Halit Çal, “İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2000), 210.

[22] Hans Peter Laquer, *Hüve'l- Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 150, 152.

Şekil 9. Kavuk biçimli başlıklar (Kat. no 23, 40)

M 1807-1869 yılları arasına ait 4 eserde^[23] sarık biçimli başlık kullanılmıştır. Bunlar 3'e ayrılmaktadır. 1. Tip yatay dilimlerle dolanan sarık ve içte üst kısmı görünen, fes olması muhtemel iç başlıktan oluşmaktadır. Meslek bilgisi bulunmayan, M 1807 ve M 1828 tarihli 2 örneği bulunmaktadır. Bu tipteki başlıkların benzerlerine Manisa'da M 1806-1839 arasına ait 15 eserde, İstanbul'da M 1835-1856 arasına ait ve ticaretle ilgili mesleklerin geçtiği 3 eserde, Bursa'da M 1804 tarihli eserde rastlanmaktadır^[24]. Halit Çal bu tip için "sarıklı fes" ifadesini kullanırken, Laquer "X 5 tipi" demiştir^[25]. M 1869-1870 tarihli bir örneği olan 2. Tipte, yatay dilimli sarık ve bunun üstünde tepesi görünen içteki takke biçimli başlık bulunmaktadır. Yaygın kullanıma sahip bu başlık tipinin benzerleri Kastamonu'da M 1857-1884 arasına ait 5 eserde, Antalya'da M 1861-1902 arasına ait ve kamu mesleklerinin geçtiği 10 eserde, Kırklareli'nde M 1826-1903 yılları arasına ait 6 eserde görülmektedir^[26]. Halit Çal bu tipi başlıklara "Sarıklar S2 S2-1, S2-2a, S2-2b" başlıkları altında yer vermiştir^[27]. M 1813 tarihli bir örneği bulunan 3. Tip, çapraz dolanan taşkın sarık ve üstte bir bölümü görünen içteki dilimli takke biçimli başlıktan oluşmaktadır. Bu tipin benzerleri Aydın'da M 1762 tarihli eserde, Saraybosna'da M 1834 tarihli eserde, Edirne'de M 1791 tarihli ve imam mesleğinin bulunduğu eserde bulunmaktadır^[28]. Halit Çal bu tipi "Çapraz Eğimde Dilimli

[23] Kat. no 4, 10, 24, 5.

[24] Ahmet Şen, *Manisa Salihli'de Osmanlı Dönemi Mezar Taşları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 1590-1591; Mustafa Sürün, *İstanbul Şeyh Vefâ Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 333-334; Mustafa Çetinaslan, *Taşların Dili İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları* (Bursa: Aras Kültür Sanat, 2021), 96.

[25] Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek", 212; Laqueur, *Hüve'l-Baki*, 158.

[26] Halit Çal-Özlem Ataoğuz Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları* (Ankara: Kastamonu Belediye Başkanlığı Yayınları, 2008), 19-20; Burcu Keskin, *Antalya'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları: Alanya ve Manavgat İlçeleri*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 599-600; Fırat Deniz, *Babaeski ve Koçtaş Osmanlı Dönemi Mezar Taşları ve Kitabeleri (İnceleme ve Transkripsiyon)* (Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 205.

[27] Halit Çal, *Boyabat Mezar Taşları* (Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 133-134.

[28] Abdül Halim Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 147; Nurcan Boşdurmaz, *Bosna Hersek Osmanlı Dönemi Müslüman Mezar Taşları* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 352; Yağmur Candan Kalkan, *Edirne Muradiye Camisi Haziresi Mezar Taşları*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 251.

Sarıklar” olarak nitelendirmiştir. Laqueur ise “I tipi” olarak değerlendirmiş ve küçük dereceli ulema, kadı, imam ve şeyhler tarafından kullanılırken M 1829’da yapılan kıyafet devrimi sonrasında yalnızca dervişlerde görüldüğünü belirtmiştir^[29].

Şekil 10. 1. Tip (Kat. no 4,10), 2. Tip (Kat. no 24) ve 3. Tip (Kat. no 5) sarıklı başlıklar

Osmanlı’da M 1827’den itibaren resmi olarak kullanılmaya başlanan fesler, Hamidiye, Aziziye, Mecidiye ve Mahmudiye isimleriyle anılan farklı kalıplarda üretilmişlerdir^[30]. Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresinde Hamidiye, Aziziye ve Mecidiye olmak üzere 3 farklı tipte fes biçimli başlık tespit edilmiştir. Bunlar M 1855-1924 aralığındaki 9 eserde^[31] görülmektedir. Başlıklardan 3’ünün^[32] sol kenarında püskül uzanmaktadır. M 1897-1906 arasına ait 4 örnekte^[33] alt kısımda tülbent dolanmaktadır. Eserlerden sadece Kat. no 32’de hafız mesleğine yer verildiği görülmektedir. M 1872-1924 yılları arasına ait 7 örneği bulunan 1. Tipte, alt genişliğin üste nispetle fazla olduğu Hamidiye kalıp kullanılmıştır. Bu eserlerin benzerlerine Antalya’da M 1861-1901 arasına ait ve kamu mesleklerinin bulunduğu 25 eserde ve İzmir’de M 1860-1920 arasındaki 9 eserde rastlamak mümkündür. Ayrıca M 1924 tarihli Kat no 37’de olduğu gibi Denizli Tavas’taki M 1930-1946 yılları arasındaki 7 örnekte Cumhuriyet sonrasında da fes biçimli başlık kullanımının devam ettiği gözlenmektedir^[34]. Alt genişliğin belirgin şekilde daha fazla olduğu Aziziye kalıplı 2.Tip, M 1894 tarihli bir eserde görülmektedir. Bu tipteki başlıkların benzerlerine Kastamonu’da M 1882-1920 arasına ait 3 eserde ve Bartın’da biri M 1900 tarihli 3 eserde rastlanmaktadır^[35]. 3. Tip, üst genişliğin alta göre

[29] Halit Çal, “İstanbul Eyüp’teki Erkek”, 209; Laqueur, *Hüve’l- Baki*, 154.

[30] Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2015), 115.

[31] Kat. no 19, 26, 29, 30, 32, 33, 35-37.

[32] Kat. no 19, 26, 33.

[33] Kat. no 30, 32, 33, 35.

[34] Mustafa Beyazıt-Şuayip Çelemoğlu. “Kale-i Tavas Mezarlığında I. ve II. Paftalardaki Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları”, *XIX. Türk Tarih Kongresi*. Editör Abdullah Kaymak vd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024) . III. Cilt II. Kısım 791-828/793-801.

[35] Keskin, *Antalya’da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, 614; Ertan Daş, *Taşa Kazınan Hayatlar: Bornova/Yakaköy Mezarlığı’ndaki Mezar Taşları* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014), 197; Muhammet Eren Yılmaz, *Kastamonu Çatalzeytin’de Türbe Camii Haziresindeki Mezar Taşları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans

daha fazla olduğu Mecidiye kalıplıdır ve hazirede M 1855 tarihli bir örneği vardır. Bu tipin benzerleri Yozgat'taki M 1844 tarihli eserde ve Bolu'da M 1843 tarihli eserde görülmektedir^[36]. Hotoz biçimli kadın başlığının 2 örneği^[37] bulunmaktadır. Bunlardan Kat. no 20'de başlık, boyun kısmındaki gerdanlık ve çiçeklerle desteklenirken diğerinde sade bir düzenleme görülür. Bu tipin benzerlerine Denizli'de M 1842, 1897, 1929 tarihli 3 eserde, Malatya'da 1'i 18. yüzyıla, 7'si 9. yüzyıla ait 29 eserde ve Aydın'da M 1899 tarihli eserde rastlanmaktadır^[38].

Şekil 11. 1. Tip (Kat. no 35), 2. Tip (Kat. no 29) ve 3. Tip (Kat. no 19) fes ve hotoz (Kat. no 20) biçimli başlıklar

Tepelikler kemer, üçgen, bitkisel ve istiridye kabuğu biçimliler olmak üzere 52 mezar taşında 4 farklı tiptedir. Eserlerden 17'si kadın, 16'sı erkek mezarına aittir. Erkeklerle ait tepelikli mezar taşlarının tamamı ayak taşıdır. Kadınlara ait mezar taşlarından 12'si baş taşıdır. Kemer biçimli tepelik M 1803-1924 yılları arasında tarihli 33 eserde görülmektedir. Bunlardan 29'u ayak, 4'ü baş taşıdır. 13'ü erkeklerle 12'si kadınlara aittir. Kemerli tepeliklerin 27'si sivri^[39], 3'ü yarım daire^[40], 2'si dilimli kemer^[41] biçimindedir. Yarım daire ve dilimli kemer biçimli tepeliklerin tamamı ayak taşıdır. Osmanlı mezar taşlarında sıklıkla kullanılan sivri kemer biçimli tepeliklerin benzerleri arasında Karabük'te 1'i 18 yüzyıla 11'i 19. yüzyıla 14'ü 20. yüzyıla ait 32 eser ve Aydın'da 3'ü 18. yüzyıla, 14'ü 19. yüzyıla, 8'i 20. yüzyıla ait 32 eser^[42] gösterilebilir. Yarım daire kemer biçimlilerin benzerleri Kastamonu'da M 1892, 1923 ve 1926 tarihli 3 eserde ve Edirne'de 2'si 18. yüzyıla 7'si 18 yüzyıla

Tezi, 2023), 75; Abdül Halim Varol, *Bartın Amasra Müzesindeki Osmanlı Kitabeleri* (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2021), 129.

[36] Murat Çerkez, "Yozgat Cevheri Ali Efendi Camii Haziresi mezar taşları", *Milli Folklor* 12 97 (2013); Halit Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi* 30 (2007), 307.

[37] Kat. no 20, 31.

[38] Hicran Özdemir, "Denizli İli Tavas İlçesi Vakıf Köyü Mezarlığı", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (Şubat 2024), 1404-1406; Ayşe Tokay, *Davende Heyiketeği Mezarlığındaki Mezar Taşları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 775-777; Ertan Daş, "Bozdoğan Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi* 19 2 (2010), 23.

[39] Kat. no 2a, 4a, 6a, 8a, 12a, 21a, 22b, 23a, 24a, 25b, 25a, 26a, 27b, 27a, 28a, 29a, 30-35a, 36a, 39a, 40-42a.

[40] Kat. no 11a, 15a, 37a.

[41] Kat. no 9a, 16a.

[42] Lütfiye Göktaş Kaya, *Safranbolu Merkez Mezarlığı Mezar Taşları* (İstanbul: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013), 8; Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade*, 1190.

ait 9 eserde bulunurken, dilimli kemer biçimlilerin benzerleri İstanbul'da M 1759 tarihli eserde ve Aydın'da tarihi belirsiz 2 eserde yer almaktadır^[43]. M 1806-1856 yılları arasındaki 15 eserde^[44] görülen üçgen tepeliklerden 8'i baş taşı, 7'si ayak taşıdır. 6'sı kadın, 3'ü erkek mezar taşıdır. Yaygın kullanıma sahip bu tipin benzerlerine İzmir'de 5'i 18. yüzyıla 29'u 19. yüzyıla ait 51 eserde ve İstanbul'da 2'si 18. yüzyıla, 21'i 19. yüzyıla ait 25 eserde rastlanmaktadır^[45]. Tamamı kadınlara ait baş taşı olan bitkisel tepelikli 3 eser^[46] bulunmaktadır. Eserlerde M 1838 ve M 1847 tarihleri tespit edilmiştir. Benzerlerine İzmir'de 19. yüzyıla ait 9 eserde ve Bolu'da 19. yüzyıla ait 4 eserde rastlanmaktadır^[47]. M 1838 tarihli kadın baş taşında^[48] görülen istiridye kabuğu biçimli tepelik haziredeki tek örnektir. Osmanlı mezar taşlarında diğer tepeliklere nazaran daha az kullanılan tepeliğin benzerleri Erzincan'da ve Karabük'teki 20. yüzyıla ait eserlerde görülmektedir^[49].

Şekil 12. Sivri kemer (Kat. no 30), üçgen (Kat. no 38), bitkisel (Kat. no 18), istiridye kabuğu (Kat. no 15) biçimli tepelikler

2.3. Süsleme

Mezar taşları bitkisel, geometrik, nesneli ve mimari unsurlar ile bezenmiştir. Bunlardan 36 eserde tercih edilen bitkisel motifler en sık kullanılmıştır. Bunun yanı sıra nesneli 9, mimari 8, geometrik unsurlar 7 eserde görülmektedir. Kullanılan bitkisel motifler soyut yapraklar, servi ağacı, lale, akant yaprağı, gül, kır çiçeği ve çınar yaprağıdır. Karakteristik bir yaprak görünümünden ziyade stilize yoruma sahip soyut yaprak motifi, M 1814-1924 yılları arasındaki 18 mezar taşında^[50] bu-

[43] Çal-Ataoğuz Çal, *Kastamonu Atabey Gazi Camisi*, 11; Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii*, 469; Hakan Demirtaş, *Tuzla'da Tarihi Mezar Taşları* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 119; Varol, Aydın Kuşadası Adalızade, 144.

[44] Kat no 3a, 9b, 10a, 11b, 12b, 13ba, 14a, 17ba, 19a, 20a, 21b, 38ba.

[45] Ertan Daş, *Taşa Kazınan Hayatlar*, 214-231; Mustafa Sürün, *İstanbul Şeyh Vefâ Cami*, 373.

[46] Kat. no 14b, 18b, 39b.

[47] Ertan Daş, *İzmir'de Taş Çiçekler* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012), 151; Azize Aktaş Yasa vd., "Bolu Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ali Yaman vd. (Bolu: Aibü Bamer Yayınları, 2011), 75.

[48] Kat no 15b.

[49] Funda Naldan, *Erzincan Terzibaba Türbesi Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları* (Ankara: Semih Ofset, 2019), 139; Göktaş Kaya, *Safranbolu Merkez Mezarlığı*, 125.

[50] Kat no 9-11b, 15-18b, 21b, 22b, 23a, 25b, 27b, 32a, 35b, 37a, 38b, 39b.

lunmaktadır. Bunlardan 10'u kadınlara aittir ve 15'i baş taşıdır. Motif eserlerden 6'sında kitabe panosu köşeliklerinde, 5'inde tepelik yüzeyine konumlandırılmıştır. Osmanlı mezar taşlarında sıklıkla tercih edilen motifin benzerlerini Aydın'da, Bursa'da ve Antalya'da görmek mümkündür^[51].

Servi ağacı motifi M 1807-1924 yılları aralığındaki 14 eserde^[52] yer almaktadır. Bunlardan 8'i erkeklere aittir. 8 eserde ayak taşında yüzey boyunca yükselen motif, 2 baş taşında mimari kompozisyonla bezeli tepelik yüzeyine işlenmiştir. Selvi ağacı motifinin örnekleri Manisa, Kastamonu ve Sinop'taki mezar taşlarında da bulunmaktadır^[53]. Lale motifi, M 1803-1906 yılları arasına ait, 3'ü erkeklere ait toplam 11 mezar taşında^[54] görülür. Bunlardan 6'sı ayak taşıdır. Motif 6 eserde yüzey boyunca uzanan selvi ağacının her iki yanına yerleştirilmiştir. Mezar taşlarında çeşitli biçimlerde işlenen lale motifinin benzerlerine Edirne'de, Bartın'da ve Malatya'da rastlanmaktadır^[55]. Akant yaprağı motifi, M 1836-1906 yılları arasına ait ve tamamı baş taşı olan 7 eserde^[56] görülmektedir. Bunlardan 5'i kadın mezar taşıdır. Motif 5 eserde mimari kompozisyonla bir arada verilmiştir. Motifin benzerleri arasında Antalya, Bursa ve Kastamonu'daki mezar taşlarını göstermek mümkündür^[57]. Gül motifi, M 1828-1855 yılları arasına ait ve tamamı baş taşı olan 6 eserde^[58] işlenmiştir. Bunlardan 3'ü kadınlara aittir. Motif 4 örnekte vazodan çıkar şekilde işlenmiştir. Motifin benzerleri Yozgat, İstanbul ve Bolu şehirlerinde de bulunmaktadır^[59]. Kır çiçeği motifi, M 1911 ve M 1924 tarihli erkeklere ait 2 ayak taşı^[60] yüzeyinde dallar ve yapraklarla uzanan kompozisyonun içerisinde verilmiştir. Motifin benzerleri Sinop, Bartın ve Edirne'de^[61] yer almaktadır. Çınar yaprağı motifi, M 1897 tarihli erkek ve M 1906 tarihli kadın ayak taşlarında^[62] görülmektedir. Bunlardan birinde çınar ağacı şeklinde yaprakları ve uçlarındaki

[51] Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığındaki*, 1195; Çetinaslan, *Taşların Dili İnegöl*, 46; Keskin, *Antalya'da Osmanlı*, 639.

[52] Kat no 10a, 9b, 10a, 12a, 29a, 32-35a, 37a, 38ba, 41a, 42a.

[53] Şen, *Manisa Salihli'de Osmanlı*, 1600-1605; Yılmaz, *Kastamonu Çatalzeytin'de*, 81; Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, 150.

[54] Kat no 2b, 4a, 10a, 11b, 12a, 14a, 34b, 38ba, 41a, 42a.

[55] Kalkan, *Edirne Muradiye Camisi*, 185-186; Varol, *Bartın Amasra Müzesindeki*, 136; Tokay, *Darinde Heyiketeği*, 789.

[56] Kat no 12-14b, 17b, 21b, 34b, 38b.

[57] Keskin, *Antalya'da Osmanlı Dönemi*, 622; Çetinaslan, *Taşların Dili İnegöl*, 45; Yılmaz, *Kastamonu Çatalzeytin'de*, 80.

[58] Kat no 10b, 11b, 17b, 18b, 20b, 38b.

[59] Çerkez, "Yozgat Cevheri Ali Efendi", 191; Demirtaş, *Tuzla'da Tarihi*, 127-129; Aktaş Yasa, "Bolu Müzesinde Bulunan", 81.

[60] Kat no 36a, 37a.

[61] Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, 149; Varol, *Bartın Amasra Müzesindeki*, 134; Kalkan, *Edirne Muradiye Camisi*, 283-284.

[62] Kat no 30a, 34a.

yuvarlak meyvesiyle işlenirken, diğerinde servi ağacının tepesinde görülmektedir. Motifin benzerlerine Rize’de ve Aydın’da rastlanmaktadır^[63].

Nesneli süsleme unsurları 9 mezar taşında görülmektedir. Bunlardan Kat. no 40’ta tek başına kullanılırken bunun dışındaki tüm örneklerde bitkisel süsleme elemanlarıyla bir arada verilmiştir. Nesneli süslemede vazo, kâse, kuş tüyü ve gerdanlık unsurları tercih edilmiştir. Bunlardan en çok 4 eserde^[64] görülen vazo işlenmiştir. M 1838-1847 yılları arasına ait tamamı kadınlara ait olan 4 baş taşında motif görülmektedir. Eserlerin tamamında tepelik yüzeyinde içerisinden gelişen bitkisel kompozisyonla birlikte verilmiştir. Motifin benzerlerine Yozgat, Bursa ve Kastamonu illerinde rastlamak mümkündür^[65].

Kâse motifi biri M 1834 tarihli olmak üzere 2 baş taşında^[66] yer almaktadır. Motif, tepelik yüzeyinde içinden gelişen ve tüm yüzeye yayılan bitkisel unsurlarla işlenmiştir. Motifin benzerleri arasında İstanbul, Rize ve Bolu’daki^[67] mezar taşları bulunmaktadır. M 1855 ve M 1906 yıllarına ait 2 kadın baş taşında^[68] görülen gerdanlık motifi, bunlardan birinde üst sıradaki kitabe satırları arasında inci dizilerinden oluşurken diğerinde ise başlığın hemen altındaki bitkisel unsurlar arasında aşağı sarkar şekilde küçük madalyonlardan teşkil edilmiştir. Motifin çeşitli uygulamalarına Bartın, Denizli ve Kırklareli şehirlerindeki eserlerde rastlanmaktadır^[69]. Kuş tüyü motifi tarihi belirlenemeyen bir erkek baş taşında^[70] başlık yüzeyine işlenmiştir. Kitabe satırlarında kadılık mesleğine yer verilmesi nedeniyle motifi mesleki bir atıf olarak yorumlamak mümkündür. Benzer örnekleri Sinop’ta, Rize’de ve İstanbul’da bulunmaktadır^[71].

Geometrik süsleme unsurları 7 mezar taşında yer almaktadır. Tüm örneklerde bitkisel motiflerle birlikte kullanılmıştır. S kavis, ışınsal kollar, hilal ve ay-yıldız geometrik süsleme unsurlarıdır. S kavis, M 1838-1878 yılları arasına ait 5 kadın

[63] Canan Hanoğlu, *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 1937; Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade*, 1203.

[64] Kat no 14b, 17b, 18b, 38b.

[65] Çerkez, “Yozgat Cevheri Ali Efendi”, 191; Çetinaslan, *Taşların Dili İnegöl*, 42; Yılmaz, *Kastamonu Çatalzeytin’de*, 77-78.

[66] Kat no 11b, 39b.

[67] Selma Gül, *İstanbul Sur İçi’ndeki Osmanlı Mezar Taşları Bezemelerinde Üslup Analizi (1703-1861)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 347; Hanoğlu, *Batılılaşma Dönemi Rize*, 1958; Aktaş Yasa, “Bolu Müzesinde Bulunan”, 81-82.

[68] Kat. no 20b, 34b.

[69] Varol, *Bartın Amasra Müzesindeki*, 139; Özdemir, “Denizli İli Tavas İlçesi” 1407-1408; Deniz, *Babaeski ve Koçgaz*, 298,313.

[70] Kat. no 40b.

[71] Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, 156; Hanoğlu, *Batılılaşma Dönemi Rize*; 1966; Gündoğdu, “Üsküdar-Ahmediyeh Külliyesi”, 35-36.

baş taşında^[72] işlenmiştir. Motif 3 eserde tepelik kenarlarında helezonik kıvrımla başlayarak gelişen konsollar şeklindedir. Benzerleri Bolu, Bartın ve İstanbul'daki eserlerde yer almaktadır^[73].

Işımsal kollardan oluşan süsleme unsuru M 1897 ve M 1924 tarihli 2 erkek ayak^[74] taşında görülmektedir. Uzayan ışımsal kollar şeklinde işlenen motif, bir örnekte tepeliğin uç noktasında yarım şekilde verilmiş olan güneşten gelişirken, diğer örnekte yüzey boyunca yükselen selvi ağacının uç noktasındaki daireden uzamaktadır. Benzer örneklere Manisa, Edirne ve İstanbul^[75] illerindeki mezar taşlarında rastlanmaktadır. Hilal motifi 2 eserde^[76] yer alır. Bunlardan biri M 1924 tarihli erkeklere ait ayak taşı iken diğeri tarihi ve cinsiyeti belirlenemeyen baş taşıdır. Motif eserlerden birinde, selvi ağacının uç noktasında yer almaktadır. Diğer örnekte, mimari tasvirli kompozisyonda üst hizada manzara tasvirini destekleyen unsurlardan biri durumundadır. Motifin benzerlerini İzmir, Aydın ve Manisa'daki mezar taşlarında görmek mümkündür^[77]. Ay-yıldız motifi erkeklere ait M 1897 tarihli bir ayak taşında^[78] bulunmaktadır. Motif, yüzey boyunca uzanan çınar ağacı tasvirinin ucunda yükselmektedir. Motifin benzerleri Aydın, Kastamonu ve Edirne'deki mezar taşlarında bulunmaktadır^[79].

Mimari süsleme unsurlarından cami, köşk ve alem 8 mezar taşında yüzeyin bezenmesinde tercih edilmiştir. Tüm örneklerde mimari unsurlar bitkisel motiflerle desteklenmiştir. Cami tasviri tamamı baş taşı olan M 1814-1840 yılları arasına tarihli 5 eserde^[80] görülmektedir. Eserlerin 3'ü kadınlara aittir. Tüm eserlerde tepelik yüzeyine işlenen tasvir, 3'ünde eksende yer alırken, bir örnekte sola, bir örnekte ise yüzeyin iki kenarına konumlandırılmıştır. Tasvirlerden 3'ünde üç kademeli cephe düzeni görülürken, birer örnekte dört kademeli ve iki kademeli düzenleme mevcuttur. Örtü sisteminde dört örnekte tek büyük kubbe kullanılırken, birinde bir büyük bir küçük kubbe düzenlemesi mevcuttur. Tek minare üç eserde, çift minare bir eserde tercih edilirken diğeri minaresizdir. M 1856 tarihli bir örneği bulunan

[72] Kat. no 14-16b, 21b, 27b.

[73] Aktaş Yasa, "Bolu Müzesinde Bulunan", 82; Varol, *Bartın Amasra Müzesindeki*, 140; Gül, *İstanbul Sur İçindeki*, 309.

[74] Kat. no 30a, 37a.

[75] Şen, *Manisa Salihli'de*, 1654-1657; Kalkan, *Edirne Muradiye Camisi*, 265; Gül, *İstanbul Sur İçindeki*, 387.

[76] Kat. no 37a, 38b.

[77] Daş, *Taşa Kazınan Hayatlar*, 198; Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade*, 1206; Hür Kamil Biçici, *Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 786.

[78] Kat. no 30a.

[79] Abdül Halim Varol, *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 154; Çal-Ataoguz Çal, *Kastamonu Atabey*, 28-29; Kalkan, *Edirne Muradiye Camisi*, 267.

[80] Kat. no 9b, 12b, 13b, 17b, 38b.

köşk tasviri kadın baş taşına^[81] işlenmiştir. Tepelik ekseninde, külah örtüsü ve iki yanındaki küçük kubbeli düzenlemeye sahiptir. Ege Denizi kıyılarında 19. yüzyıl kadın mezar taşlarında etkili bir moda olarak gözlemlenen mimari tasvirli mezar taşlarına örnek olarak İzmir, Aydın ve Manisa'da yer alan eserler gösterilebilir^[82].

Alem motifi M 1828 tarihli erkek baş taşında ve M 1861 tarihli cinsiyeti belirlenemeyen ayak taşında olmak üzere 2 eserde^[83] görülmektedir. Bunlardan erkek baş taşındaki örnekte başlığın altındaki boyun yüzeyinde tasvire yer verilirken diğer örnekte motif bitkisel kompozisyonun içerisinde eksene yerleştirilmiştir. Benzerlerine Antalya, İstanbul ve İzmir'deki mezar taşlarında rastlanmaktadır^[84].

2.4. Kitabe

İncelenen eserlerin tamamının baş taşında kitabe mevcuttur. 1 eserde^[85] Latin alfabesiyle, diğerlerinde Arap alfabesiyle yazılmıştır. Yazı satırları, 36 eserde herhangi bir sınırlandırıcı unsur olmadan verilirken, 4 eserde^[86] enine dikdörtgen panolar içerisinde yer almaktadır. Satırlar 9 eserde^[87] düz hatlı, 30 eserde sağa eğimli hatlıdır. Kitabede celî sülüs hat 29 eserde^[88], celî ta'lik hat 11 eserde^[89] kullanılmıştır. Kitabe içerikleri, başlangıç, durum bildirme, Tanrıdan istek, insanlardan istek ve neden bildirme ifadelerinden sonra sülale, kişi, meslek, yer adları ve unvanlar ile tarihten oluşmaktadır. Başlangıç ifadesi olarak 37 eserde 10 farklı ifade kullanılmıştır. Bunlar, Hüve'l-Bâkî (18), Âh mine'l mevt (7), Hüve'l Hâllakû'l-Bâkî (3), Hüve'l-Hayy (3), Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî, Âh mevt, Hüve'l-muîn, Ya Rahim, Allah Bâkî, Hüve'l-Hayyüllezi emrin o Yezal ifadeleridir. Diğer ifadeler durum bildirme (11), Tanrıdan istek (11), insanlardan istek (8), neden bildirme (5), insanlara uyarı şeklindedir.

[81] Kat. no 21b.

[82] Gül Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1989), 223; Varol, *Aydın Kuşadası Adalızade*, 602-611; Biçici, *Manisa Gördesi*, 793-803.

[83] Kat. no 10b, 23a.

[84] Keskin, *Antalya'da Osmanlı Dönemi*, 654; Gül, *İstanbul Sur İçindeki*, 368; Daş, *Taş Kazınan Hayatlar*, 54,58,91,108.

[85] Kat. no 37.

[86] Kat. no 2,6,8,21.

[87] Kat. no 2,3,5,20,23,31,36,37,40.

[88] Kat no 1,3-11, 13-18, 20-25, 28, 31-33, 37-39.

[89] Kat. no 2,12,19,26,27,29,30,34-36,40.

Durum Bildirme İfadeleri	Kat. no
Sahib-ül hayrat	4
Tıflı bir taze habibe nagehan bağ-ı firdevse ucub gitdi revan	13
Ahla kılarak gençliğime doymadım hasreta fani cihanda murada irmedim	16
Nahl-i bağın taze yavrum gitdi ah	19
Koyub bu fena darı eyledim rihlet geçme tarikdan bana bakub elbet	20
Masivadan el çeküb menzil-i ukba eyledi kıldı emri hatme taat terki dünya eyledi Bu âlemde bulmadı zerrece derdine deva arz idüb mekânın(ı) firdevs-i a'lâ eyledi	27
Ben idüb dar-ı bekaya rihleti bıraktım valideyne firkatı	28
Latif bir gül iken ah açılmadan soldu libası ye's eyle pinhan-ı zir-i hâk oldu Bahar-ı ömrine irmeden esti bad-ı hazan düşürdi gonca ve evrakını türaba heman Çehar yar ile tarihi nur-ı tam geldi	33
Sahib-ül hayrat vel-hasenat	35
Masivadan el çeküb ukbaya rihlet eyledi emri Hakka kıldı ta'at terk eyledi Bu cihanda derdine asla bir deva bulmadı arzu kılub meskenin firdevs-i a'lâ eyledi	36
Nevcivan iken eyledim rihleti dar-ı beka	40

Tanrıdan İstek İfadeleri	Kat. no
İlahi kıl inayet yerimi dar eyleme yerimi eyle cennet nar eyleme	4, 9
İlahi sen nasib eyle saadet bulam taki Resulünden şefaaf	10
Müyesser oldu bana şehadet İlahi sen nasib eyle saadet	14, 21
İlahi ravzai-i cinan eyle makam	17, 22, 39
Ya İlahi gelmişim divanına rahm et bana meskenim kıl lütfun ile cennet ya Rab bana	29
Beni kıl mağfiret ey Rabbi Yezdan	38
Hüdaya ide şefaaf habibin bana	40

İnsanlardan İstek İfadeleri	Kat. no
Ziyaretten murad duadır bugün bana yarın sanadır	3
Bu merkada her kim iderse dua ide mahşerde şefaaf mücteba	7
Kimki beni merhametle yad ide dü cihanda anı Huda şad ide	11, 13, 18
Koyub bu fena darı eyledim rihlet geçme tarikdan bana bakub elbet	20
Kabrim ziyaret eyleyen ihvanımız okusunlar ruhuma kulhuvallahu ayeti	28
Gelüb kabrim ziyaret iden ihvan ide ruhuma Fatiha ihvan	38

Neden Bildirme İfadeleri	Kat. no
Emr itdi Hüda eyledi ferman irişdi veba virmedi aman	15
Çün ecel geldi erişdi eyledi mahv u heba razıyım el hük-m-ü lillah bu imiş emr-i Hüda	29
Ecelin bad-ı esib mahv u perişan itdi henüz irmiş idi on beş yaşına hayfa	30
Hayf bu taze gelin derd ile nalan olur mu veremin illeti ile ciğeri kan oldu İtmedi derdine derman hakıman zaman hük-m-ü Hallâk budur böyle ki ferman oldu	34
Hab-ı rahatda iken zelzele-i kübrada şerbet cam-ı şhadetiyle reyyan oldu	32

İnsanlara Uyarı İfadesi	Kat. no
Mal bir seylabdır dünya has ü haşakdır hatır-ı zahid anın alayışinden pakdır Ateş asa o serkeş kıl tevazzu su gibi ahir ey gafil yerin elbetde hakdır	35

31 eserin kitabesinde 17 farklı sülale adı tespit edilmiştir. Bunlardan Hacımahmud-zâde (10) en çok rastlanılan sülale adıdır. Diğer sülale adları, Hacışeyh-zâde (3), Hacıaliâğa-zâde (3), Hacımahmudağa-zâde (2), Hacımahmudoğlu, el-Hacımahmudoğlu, Mahmudoğlu, Ağçalar Hanedanı, Alibey-zâde, Çelebimollaoğlu, Hacılioğlu, Hacıevliyaoğlu, Hacıhüseyinoğlu, Hacımuhammedağa-zâde, Hacıpehlivanoğlu, Osman-zâde ve Kadı-zâde'dir. Kişiler arasındaki yakınlığı belirtmek için toplam 26 eserde, kerime (11), oğul (4), mahdum (4), zevce (2), halile (2), bin ve binti ifadeleri kullanılmıştır. Kitabe satırlarında Atça (3), Kadıköy, Medine ve Div? yerleşimlerinin adları geçmektedir. Müftü (3), molla (2), hafız (2), müderris (2), kadı, emir ve kasap yer verilen meslek gruplarıdır. Kişi adlarından önce kullanılan unvanlar erkeklerde ağa (13), hacı (12), efendi (8), bey (3), el-hac (2), beşe (2), seyyid (2), es-seyyid olmak üzere çeşitlenirken kadınlarda, hanım (4), kadın (2) ve hatun olmak üzere nispeten daha azdır. Aynı durumu erkekler için kullanılan dua kalıpları olan merhum (5), merhum ve mağfur (3), merhum ve mağfurlehu (2), kadınlar için merhume (4), merhume ve mağfure ifadelerinde de görmek mümkündür. Erkek adları Ali (10), Hüseyin (7), Mehmed (4), Mustafa (3), Ahmed (3), İsmail (2), Muhammed (2), Mahmud (2), İbrahim, Abdurrahman, Himmet, Mehmed Raşid, Ömer Tahir, İsmail Reşid, Ali, Rıza, Emin, Hasan'dır. Kadın adları Şerife Fatma (3), Aişe (2), Şeref Fatma (2), Aişe Şerife (2), Emir Aişe (2) Emine (2), Hamide (2), Şermin Sadef, Gül, Şerife Aişe, Fatıma, Ümm Gülsüm'dür.

Kitabe satırlarında tarihin belirtilmesi için, bir eser dışında, hicri takvim kullanılmıştır. Tarih 30 eserde sadece yıl ile ifade edilirken, 5 eserde^[90] gün-ay-yıl, 1 eserde^[91] ay-yıl şeklinde belirtilmiştir. Tarihin kitabe satırlarındaki konumu incelendiğinde 20 eserde^[92] ilk satırda, 19 eserde^[93] son satırda, 1 eserde^[94] orta satırda yer aldığı görülmektedir.

SONUÇ

Aydın ili Sultanhisar ilçesine bağlı bir mahalle olan Atça'da bulunan Mahmut Ağa Camisi Haziresinde 41 mezarda 77 mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan 40'ı baş taşı, 37'si ayak taşıdır. Mezar taşları M 1746-1924 yılları arasına ait olmakla birlikte tarihi tespit edilen eserlerin %86'sı 19. yüzyıl tarihlidir. Eserlerden 19'u erkelere 17'si kadınlara aittir. Cinsiyeti belirlenemeyen 6 eser incelendiğinde, 3'ünün (Kat. no 11, 12, 38) tepelikle sonlandığı ve 2'sinde (Kat. no 12 ve 38) mimari tasvir bulunduğu görülmektedir. Buradan hareketle Osmanlı mezar taşlarındaki tepelik kullanımının ve mimari tasvirli düzenlemenin kadın mezar taşlarında yoğunlaşmasına ek olarak haziredeki bu özelliklere sahip eserlerin tamamının kadınlara ait olması göz önünde bulundurulduğunda, bu eserlerin kadın mezar taşı olması ihtimali oldukça kuvvetlidir. Aynı şekilde cinsiyeti belirlenemeyen Kat no 23'ün de sarık biçimli başlığı itibarıyla erkek mezar taşı olması muhtemeldir.

Günümüzde hazire zemini beton malzeme ile kaplanmış vaziyettedir. Aynı malzemeden mezarların etrafına çerçeveler de yapılmış dolayısıyla orijinal olmayan çerçeveli ve şahideli mezar biçimi elde edilmiştir. Ancak bir mezar (Kat. no 12) kısa kenar taşı ve uzun kenar taşları ile orijinal şekilde günümüze ulaşmıştır. Bunun dışında hazirede lahit biçimli ya da kapak taşı mezara ait parçalar bulunmamaktadır. Dolayısıyla mezarların orijinalinde toprak mezar biçiminde ya da bir örnekte olduğu gibi çerçeveli mezar biçiminde olduğu anlaşılmaktadır.

Mezar taşlarında etekten gövdeye geçişte düz hatlı ve iç bükey kavisli yüzeyler kullanılırken, gövde kenarlarında yukarı doğru genişleyen ve birbirine paralel uzanan hatların tercih edildiği görülmektedir. Gövde yatay kesitlerinde dikdörtgen prizma ile ön yüzde dikdörtgen olup sırta farklılık gösteren üç farklı tip bulunmaktadır. Eserlerde kavuk, sarık, fes ve hotoz biçimli başlıkların kullanımı görülmekle birlikte bunlardan en fazla örnek fes biçimli başlıklarda mevcuttur. Kâtibi sarık olarak adlandırılan iki örnekten birinin kitabesinde kadılık mesleğine atıf yapan ifadenin yer alması başlık ile meslek uyumunu göstermektedir. Tepelik ter-

[90] Kat. no 10, 19, 21, 23, 34.

[91] Kat. no 30.

[92] Kat. no 5, 11, 13-18, 21-23, 25-27, 29, 30, 32-36.

[93] Kat. no 1-4, 6-10, 12, 19, 20, 24, 28, 31, 37-40.

[94] Kat. no 37.

cihinde kemer ve üçgen biçimin yanı sıra sayıca az olmakla birlikte bitkisel ve istiridye kabuğu biçimleri de kullanılmıştır. Başlıklı eserlerin %94'ü erkeklere aitken, tepelik kullanımında cinsiyet dağılımı hemen hemen eşittir. Ancak erkek mezar taşlarında tepelik sadece ayak taşlarında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bitkisel ve istiridye kabuğu biçimli tepeliklerin sadece kadın mezar taşlarında tercih edildiği görülmektedir. Başlık ve tepelik kullanımında cinsiyetin belirleyici olduğu açıktır. Bu bağlamda Atça Mahmut Ağa Camisi haziresindeki mezar taşlarının döneminin yaygın biçimsel özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Süsleme unsurları bitkisel, geometrik, nesnel ve mimari olmak üzere Türk sanatında kullanılan çeşitli motiflerden oluşmaktadır. Bunlardan dönemin sanat anlayışını yansıtan Barok karakterli s kavisleri, vazodan veya kâseden gelişen bitkisel kompozisyonların tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca Ege Denizi kıyılarındaki özellikle 19. yüzyıl kadın mezar taşlarında moda haline gelen mimari tasvirli örnekler de bulunmaktadır.

Kitabelerde en çok durum bildirme ifadelerine yer verilmiştir. Neden bildirme ifadelerinden ise veba, verem ve zelzele ifadeleri dikkat çekicidir. Buradan hareketle Atça'da H 1254 (M 1838-1839) yılında bir veba salgını, H 1317'de (M 1899-1900) bir deprem yaşandığını anlaşılmaktadır. Caminin inşa kitabesinde bahsi geçen deprem hadisesi neticesinde cami duvarlarının ve çatısının hasar aldığı, bu nedenle Hacı Muhammed tarafından yıktırılarak H 1319'da (M 1903) yeniden inşa ettirildiği belirtilmiştir. Hacımuhammedağa-zâde hafız Muhammed'in mezar taşından depremin tam tarihine ulaşılmaktadır. Ayrıca mezar taşlarında en çok rastlanan Hacı Mahmut Ağa sülale adının, inşa kitabesinde ilk caminin banisi olarak adı geçen Hacı Mahmut'tan geldiği anlaşılmaktadır. Haziredeki mezar taşları ve yapı kitabesindeki birbirini destekleyen bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, mezar taşlarının sadece vefat edenin adı, mesleği, ölüm tarihi gibi kimlik bilgilerini içeren yazıtlar olmadığı, aynı zamanda yaşanan toplumsal olayları birinci ağızdan aktaran tarihi kayıtlar niteliğinde olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Atça Mahmut Ağa Camisi Haziresindeki mezar taşları Osmanlı mezar taşı geleneğini yansıtmakla birlikte, yerel özelliklere sahip örnekleri barındırması bakımından Türk mezar taşı geleneğinde dikkate değer bir grubu temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş Yasa, Azize vd. “Bolu Müzesinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”. *21. Yüzyılda Köroğlu ve Bolu Araştırmaları Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. ed. Ali Yaman vd. 68-107. Bolu: Aibü Bamer Yayınları, 2011.
- Arslan, Ayşegül. *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ayanoğlu, Fazıl İsmail. “Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitâbeleri”. *Vakıflar Dergisi* 4 1958, 18-208.
- Beyazıt, Mustafa -Çelemoğlu, Şuayip. “Kale-i Tavas Mezarlığında I. ve II. Paftalardaki Osmanlı Geneleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları”. *XIX. Türk Tarih Kongresi*. ed. Abdullah Kaymak vd. III. Cilt II. Kısım 791-828. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024.
- Biçici, Hür Kamil. *Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Boşdurmaz, Nurcan. *Bosna Hersek Osmanlı Dönemi Müslüman Mezar Taşları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Çal, Halit -Çal Ataoğuz, Özlem. *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*. Ankara: Kastamonu Belediye Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Çal, Halit. “Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları”. *Vakıflar Dergisi* 30 (2007), 295-379.
- Çal, Halit. “İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar”. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 226-241. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2000.
- Çal, Halit. *Boyabat Mezar Taşları*. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Çerkez, Murat. “Yozgat Cevheri Ali Efendi Camii Haziresi mezar taşları”. *Milli Folklor* 12 97 (2013), 178-194.
- Çetinaslan, Mustafa. *Taşların Dili İnegöl Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. Bursa: Aras Kültür Sanat, 2021.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. “Sanat Bakımından Mezar ve Mezar Taşları ve Karacaahmet Mezarlığı”. *Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962).
- Daş, Ertan. “Bozdoğan Mezar Taşları”. *Sanat Tarihi Dergisi* 19 2 (2010), 109-127.
- Daş, Ertan. *İzmir'de Taş Çiçekler*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- Daş, Ertan. *Taşa Kazınan Hayatlar: Bornova/Yakaköy Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014.
- Demirtaş, Hakan. *Tuzla'da Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Deniz, Fırat. *Babaeski ve Koçcaz Osmanlı Dönemi Mezar Taşları ve Kitabeleri (İnceleme ve Transkripsiyon)*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Göktaş Kaya, Lütfiye. *Safranbolu Merkez Mezarlığı Mezar Taşları*. İstanbul: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013.
- Gül, Selma. İstanbul Sur İçi'ndeki Osmanlı Mezar Taşları Bezemelerinde Üslup Analizi (1703-1861). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Gündoğdu, Oktay. “Üsküdar-Ahmediye Külliyesi Haziresi Mezar Taşları Başlık Tipolojisi”. *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi* 6 (Kasım 2014), 33-45. <http://dx.doi.org/10.17740/eas.art.2016-V6-03>
- Hanoğlu, Canan. *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- İşcan, Nejat. *Anadolu Mezartaşları Süslemeciliği*. Eskişehir: Ülkü matbaası 1980.
- Kalkan, Yağmur Candan. *Edirne Muradiye Camisi Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Keskin, Burcu. *Antalya'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları: Alanya ve Manavgat İlçeleri*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kıvrak, Kenan. *Tarihin Işığında Atça*. İstanbul: Öğretmen Dergisi Yayınları, 2020.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2015.
- Laqueur, Hans Peter. *Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Naldan, Funda. *Erzincan Terzibaba Türbesi Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*. Ankara: Semih Ofset, 2019.

- Özdemir, Hicran. “Denizli İli Tavas İlçesi Vakıf Köyü Mezarlığı”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (Şubat 2024), 1392-1417. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1407412>
- Özkan, Mücella. *Makedonya ve Kosova'daki Osmanlı Dönemi Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Sürün, Mustafa. İstanbul Şeyh Vefâ Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şen, Ahmet. *Manisa Salihli'de Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Tokay, Ayşe. *Darende Heyiketeği Mezarlığındaki Mezar Taşları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Tunçel, Gül. *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Varol, Abdül Halim. “Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Mimari Tasvirli Osmanlı Mezar Taşları”. *Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*. ed. Muvaffak Duranlı vd., 601-622. Aydın: Yeni Fikir Dergisi Yayınları, 2018.
- Varol, Abdül Halim. *Aydın Koçarlı Cihanoglu Camii Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Varol, Abdül Halim. *Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığındaki Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Varol, Abdül Halim. *Bartın Amasra Müzesindeki Osmanlı Kitabeleri*. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Muhammet Eren. *Kastamonu Çatalzeytin'de Türbe Camii Haziresindeki Mezar Taşları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Yücedağ, İsmail. *Osmanlı Epigrafisi Kitabeler ve Mezar Taşları*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık 2017.

Kat. No	Tarih		Cinsiyet		Bas - Ayak	Övde Kenarları		Etek Bilgileri			Gövde Yatay Kesitleri			Başlık Tipi			Yapılıp Tipi				Teknik			
	Hicri	Miladi	Erkek	Kadın		Paralel	Yukarı G.	Düz hatlı	İç bükey k.	Belirlenemeyen	Dikdörtgen	Bask k.y.	İç bükey-dh.	Pahl-dh.	Sank	Fes	Motor	Yok	Kirik	Üçgen		İstiride K.	Kemer	Dikkesle
1	1159	1746	X		Bas	X			X	X								X						X
2	1218	1803	X		Bas	X			X			X					X					X		X
3	1221	1806	X		Ayak	X	X		X	X		X					X					X		X
4	1222	1807	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X				X			X		X
5	1228	1813	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X							X		X
6	1230	1814		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
7	1231	1815	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
8	1234	1818		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
9	1237	1814-1824		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
10	1244	1828	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
11	1250	1834		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
12	1252	1836		X	Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
13	1254	1838		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
14	1254	1838	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
15	1254	1838	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
16	1255	1839	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
17	1256	1840	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
18	1264	1847	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
19	1271	1855	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
20	1272	1855	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
21	1272	1856	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
22	1275	1858	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
23	1278	1861		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
24	1286	1869	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
25	1289	1872		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
26	1289	1872	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
27	1295	1878		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
28	1277	1785-1881	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
29	1312	1894	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
30	1315	1897	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
31	1316	1898		X	Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
32	1317	1899	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
33	1319	1901	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
34	1324	1906		X	Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
35	1324	1906	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
36	1329	1911	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
37	-	1924	X		Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
38	-	-		X	Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
39	-	-		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
40	-	-	X		Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
41	-	-		X	Bas	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	
42	-	-		X	Ayak	X	X		X	X		X		X	X			X			X		X	

Tablo 1. Mezar taşlarının teknik özellikleri